

Miloš Hořejš

Mezi dvěma světy. Proměny národnostní identity rodiny Czernin-Morzinů v 1. polovině 20. století

Rodina Czernin-Morzinů byla podobně jako mnohé další šlechtické rodiny usazené v českých zemích národnostně indiferentní a ve svých názorech značně kosmopolitní. Z dochovaných materiálů nelze jednoznačně stanovit její příklon k jednomu či druhému jazykovému tábora, češtině či němčině. A tak jako u jiných šlechtických rodů se i pro ni stala přelomovým obdobím dvacátá a třicátá léta 20. století a zejména doba následné německé okupace. Národnostně indiferentní přístup se již netoleroval, zvláště pak u velkých pozemkových vlastníků. Rodina Czernin-Morzinů může být určitým příkladem změn v identifikaci a příslušnosti ke konkrétní národnosti učiněných pod vlivem politických událostí a ekonomických vlivů. Její osudy v krátkém, ale na zlomové dějinné okamžiky bohatém období dvou desetiletí jsou také dokladem toho, jak tenká, propustná a nezřetelná mohla být hranice mezi příklonem k jedné či druhé národnostní skupině.

Počátky vrchlabské větve Czerninů

Rodina hrabat Czerninů, odvozující svůj původ od rozrodu Drslaviců s doloženými předky ve 12. století, se v převážně jazykově německém prostředí českého severního pohraničí ocitla ve třetí čtvrtině 19. století. V roce 1881 zdědila po úmrtí posledního mužského člena rodu Morzinů – Rudolfa Morzina (1801–1881) rodinný majetek jeho jediná dcera Marie Aloisie (1832–1907), provdaná od roku 1853 za Hermanna Zdenko Czernina (1819–1892), mladšího bratra Jaromíra Czernina (1818–1908), majitele rodinného majorátu zahrnujícího velkostatky Jindřichův Hradec, Krásný Dvůr, Petrohrad a Chudenice. Vrchlabská větev se tak oddělila od hlavní linie rodu, od které se v téže generaci oddělila ještě větev štýrskohradecká – počínající Hubertem Czerninem (1827–1910) – a o dvě generace dříve větev vinořská či dymokurská, počínající Wolfgangem Mariou (1766–1813). Morzinovským dědictvím byl alodiální (nesvěřenecký)¹ velkostatek Vrchlabí a pražský Morzinský palác v dnešní Nerudově ulici na Malé Stra-

1 Otec Rudolfa Morzina, Rudolf Desiderius Morzin (1752–1817), dosáhl roku 1796 zrušení rodinného svěřeneckví Vrchlabí (od roku 1646) a přeměnil je na statky alodiální, načež od něj odprodal všechny ostatní drobnější statky. BOUZA, Erik: *Inventář rodového archivu Morzinů ve Vrchlabí*. Státní okresní archiv Náchod, Náchod 1957, s. II. Blíže FIALA, Michal – KOBLASA, Pavel – ŽUPANIČ, Jan: *Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra. Erbovní listiny Národního archivu, Státního oblastního archivu v Praze, Archivu hlavního města Prahy (dodatky), Archivu Národního muzea (dodatky)*. Agentura Pankrác, Praha 2014, s. 135–136.

ně.² Velkostatek se zámkem Benešov nad Ploučnicí (Bensen) přikoupila Marie Aloisie v roce 1877 a velkostatek Maršov od hrabat Aichelburgů k 31. 12. 1882.³ Morzinové a jejich dědicové Czernin-Morzinové se tak stali vlastníky velké části Krkonoš.

Hermann Zdenko navíc zakoupil v roce 1863 od hraběte Viléma z Neuberku západočeský zámek a velkostatek Gießhübel (Kysibl, Kyselka, dnes Stružná), který v předchozích staletích patřil rodině Czerninů. Velkostatek Vrchlabí měl podle schematismu v roce 1894 jen 142 ha polí, 288 ha luk a 1425 ha pastvin nalézajících se v polohách od 494 do 750 metrů nad mořem. Lesy pak zabíraly 6468 ha a byly rozděleny do sedmi revírů. Velkostatek neměl hospodářské dvory a roztroušená půda byla z velké většiny pronajata. Celkově přináleželo k velkostatku (včetně dalších drobných pozemků) 8609 ha půdy.⁴ Velkostatek Maršov neměl rovněž žádné hospodářské dvory a zemědělská půda o 14 ha, stejně jako louky o 38 ha a pastviny o 1367 ha, nacházející se v polohách od 600 do 1600 metrů nad mořem, byly pronajaty. Většinu pozemkového majetku tvořily podobně jako u velkostatku Vrchlabí lesy rozdělené do pěti revírů, v tomto případě o rozloze 6593 ha. Celková rozloha činila 8420 ha.⁵ Podobně na tom byl i západočeský Gießhübel, kde 163 ha polí a 225 ha luk bylo po částech propachtováno a hlavní ekonomická váha velkostatku spočívala na lesním hospodářství o rozloze 2366 ha, rozděleném na čtyři revíry.⁶ K velkostatku Gießhübel přináležela i porcelánka a nečinný místní pivovar, dvě cihelny v Gießhübelu a Stichelmlühl (Stichlův Mlýn), dvě vápenné pece v Gotteles a parní pila v Tašovicích.⁷ K velkostatku Benešov v době, kdy patřil Aloisii, přináleželo 460 ha půdy, z toho 251 ha lesní půdy, rozdělené do tří revírů. Z průmyslu zde byla zastoupena přádelna na bavlněné látky a cihelna.

Hraběnka Marie Aloisie, vystupující jako majitelka zmíněných velkostatků, byla známá svou zbožností a charitativní činností. Podporovala řadu kostelů, kaplí a také kulturní a turistické spolky. Byla úspěšná i v hospodářství, modernizovala pily, vybudovala hotely ve Vrchlabí a Špindlerově Mlýně apod. Její malý ostych k nejnovějším

2 Palác rodina vlastnila do roku 1925, kdy byl prodán rumunskému království, které ho využilo pro své velvyslanectví. Objekt slouží pro účely rumunského velvyslanectví dodnes.

3 Za informaci děkuji RNDr. Pavlu Klimešovi, vydavateli časopisu *Veselý výlet* o historii a současnosti východních Krkonoš.

4 Z průmyslových podniků přináležely k velkostatku Vrchlabí tamní pivovar, vodní pila v Dolním Dvoře (Niederhof), pila ve Špindlerově Mlýně (Spindlermühle) a dílna šindelů v Aloisově. TITTL, Ignaz: *Schematismus velkostatků v Království českém*. Knihkárna Josefa Baštáře, Praha 1894, s. 101. Podle schematismu z roku 1902 se rozloha velkostatku zvětšila nákupy na 9198 ha. TÝŽ: *Schematismus a statistika statků velkých a rustikálních v království českém*. Josef Springer, Praha 1902, s. 80–81. V roce 1906 do portfolia průmyslových podniků přistoupila parní pila s elektrárnou ve Vrchlabí. Prodán byl naopak tamní pivovar. Viz TÝŽ: *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter in Königreiche Böhmen*. Josef Springer, Prag 1906, s. 97.

5 Průmysl byl na velkostatku zastoupen pivovarem a pilou v Maršově. Podle schematismu z roku 1902 se rozloha velkostatku zvětšila drobnými nákupy na 8450 ha. TITTL, Ignaz: *Schematismus a statistika statků velkých a rustikálních v království českém*, s. 80–81. V roce 1906 se rozloha snížila na 8230 ha. Viz TÝŽ: *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter in Königreiche Böhmen*, s. 98.

6 TITTL, Ignaz: *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter in Königreiche Böhmen*, s. 107.

7 TÝŽ: *Schematismus velkostatků v Království českém*, s. 116. V roce 1906 celkově 2843 ha – viz TÝŽ: *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter in Königreiche Böhmen*, s. 107.

Miloš Hořejš

technickým vynálezům potvrzuje i zakoupení a využívání jednoho z prvních automobilů v severních Čechách – vozu Gardner-Serpollet typového označení F, poháněného parním motorem (samozřejmě se šoférem). Díky dobrému hospodaření mohla přikoupit v roce 1877 i již zmiňované velkostatky Maršov (Marchendorf) a Benešov nad Ploučnicí. Ten ale držela jen do roku 1888. Hermann Zdenko Czernin jako generální plnomocník na velkostatkách své ženy byl c. k. tajným radou a členem Panské sněmovny Říšské rady. S Marií Aloisíí měl syna Rudolfa (1855–1927) a dceru Filipínu Terezii (1858–1937).

Dne 30. listopadu 1907 požádal Rudolf hrabě Czernin císaře o spojení jmen a erbů rodů Morzinů a Czerninů a dále pro každého nejstaršího syna svých mužských potomků.⁸ Tuto žádost podpořil 7. dubna 1908 c. k. ministr vnitra Richard svobodný pán Bienerth přímo u císaře Františka Josefa I., který ji schválil zvláštní milostí 18. dubna 1908. Již 24. dubna 1908 pak Rudolf Czernin zaplatil příslušnou taxu ve výši 2520 korun a dalších 550 korun za majestát, o nějž požádal o den později.⁹ Rudolf hrabě Czernin-Morzin, tajný rada a komorník císaře Františka Josefa I. a od roku 1913 dědičný člen Panské sněmovny rakouské Říšské rady, začal užívat spojený erb obou rodů (ostatní potomci byli hrabaty Czerniny).

Protože byl ale Rudolf zároveň příslušníkem rodu Czerninů a čekatelem fideikomisu starší linie, zahrnujícího panství Jindřichův Hradec, Chudenice, Petrohrad a Krásný Dvůr o rozloze 31 950 hektarů, podpořil ministr Bienerth zároveň i jeho další žádost, aby z práva na jméno a erb Morzinů byli vyloučeni jeho potomci, kteří se stanou vlastníky tohoto svěřenectví.

Rudolf Czernin-Morzin se dvakrát oženil a s první manželkou, Emmou hraběnkou Orsini-Rosenberg (1858–1905), měl pět synů a dvě dcery. Jeho druhou ženou se stala v roce 1907 Terezie Marie Fries von Friesenberg (1874–1946). Ve stáří jej zastihl rozvrat staré monarchie a vznik Československé republiky, jež zrušila šlechtické tituly a pozemkovou reformou silně zasáhla do ekonomické báze šlechty, což ovlivnilo i charakter a obsah jeho závěti z roku 1925. Svým univerzálním dědicem učinil svého třetího syna Karla, který tak měl převzít kromě rakouských majetků také Vrchlábí a Maršov. Čtvrtý syn Eugen měl zdědit lesní revír Olšova Vrata u Karlových Varů, zatímco s prvorozeným Rudolfem Hermannem (1881–1928) se počítalo jako s dědicem bezdětných czerninských strýců Eugena (1851–1925) a Františka (1857–1932).¹⁰

Nejstarší syn Rudolfa, hrabě Rudolf Hermann Maria Josef (1881–1928) pokračoval po studiích malostranského gymnázia (1891–1899) na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze a po jejím absolvování v roce 1905 ještě rok na Univerzitě Ludvíka Maximiliána v Mnichově. V roce 1903 se oženil s Věrou princeznou Hohenlohe-Waldenburg-Schillingfürst-Kaunitz (1882–1940), s níž měl osm dětí a se kterou se po 17 letech

8 Požádal o svolení, aby se mohl psát hrabě Czernin z Chudenic a Morzinu (Graf Czernin von Chudenitz und Morzin). Blíže FIALA, Michal – KOBLASA, Pavel – ŽUPANIČ, Jan: *Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra*, s. 135.

9 Tamtéž.

10 Druhý syn Rudolfa staršího František vstoupil do řádu benediktinů, v jehož službách zemřel roku 1954 v Brazílii. VALENTA, Aleš: *Rodinný archiv Černínů-Morzinů, Vrchlábí* (inventář). Státní oblastní archiv v Zámrsku, Zámrsk 2012, s. 7.

Mezi dvěma světy

manželství rozvedl. Nejen on, ale i jeho bratři obdařili rod mnoha potomky.¹¹ První světovou válku absolvoval podobně jako řada aristokratů té doby se svým vozem Adler 18/22 HP na pozici tzv. Fahrender Ordonanzoffizier.¹² Z tehdejších vzpomínek uspořádal a následně i vydal knihu, která je výborným pramenem nejen pro vojenské dějiny.¹³ Válku bez větší úhony přežil, ale dědictví po otci se nakonec neujal, protože ho přežil jen o rok. Jeho předčasná smrt a adopce třetího z bratrů Evžena Alfonse (1892–1955) strýcem Františkem Czerninem (1957–1932) z jindřichohradecké linie rodu změnila otcovu závěť. Druhý z bratrů, Karel Czernin (1886–1978), podědil lovecký zámek Böckstein v Salzbursku¹⁴ a v roce 1928 zakoupil rakouské panství Rain nedaleko Klagenfurtu, kde se také usadil. České statky Vrchlabí a Maršov tak připadly jeho synovi Jaromíru Czernin-Morzinovi (1908–1966).¹⁵ Větším zlomem než majetkové přesuny mezi rodinnými příslušníky však byl vznik první Československé republiky a pozemková reforma.

První republika a rod Czernin-Morzinů

Ve zhoršujících se národnostních poměrech mezi Čechy a Němci v habsburské monarchii zachovávali Czernin-Morzinové korektní neutrální postoj. Rudolfova matka Terezie ve svém dopise z roku 1946 adresovaném choti prezidenta Beneše vzpomínala, že za jejího života se ve Vrchlabí nesměl objevit velkoněmecký černo-červenozlatý prapor. Svěho muže charakterizovala jako českého vlastence, který během svého pobytu na rodinném zámku Friesů Černá Hora v červenci 1914 nepokrytě vyzýval rukující vojáky, aby nestříleli na Rusy, slovanské bratry.¹⁶ Podobně jako většina šlechty z českých zemí se Czernin-Morzinové cítili vázání slibem věrnosti císaři a habsburské dynastii, který dodržovali až do posledních dnů monarchie.¹⁷ Vyhrocení národnostní

- 11 Rudolf měl osm dětí (z toho dva syny), Karel jedenáct dětí (z toho šest synů) a Evžen tři děti (z toho dva syny).
- 12 Blíže HOŘEJŠ, Miloš: První světovou válkou za volantem automobilu. Deníky knížete Josefa Colloredo Mannsfelda ze služby u K. u. K. Autotruppe. In: PRCHAL, Vítězslav a kol.: *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.–19. století*. Univerzita Pardubice – Nová tiskárna, Pardubice – Pelhřimov 2011, s. 151–166.
- 13 CZERNIN-MORZIN, Rudolf: *Kriegsindrücke und Erinnerungen eines freiwilligen Veteranen*. Gerold, Wien 1920. Rudolf Hermann byl publikačně aktivní již před první světovou válkou – viz např. jeho články Die italienische Hochschulfrage. In: *Österreichische Rundschau*, Band XIX, Heft 1.–2., 1. April – 15. April 1909 a Militärische Anachronismen. In: *Tamtéz*, Band XXXI, Heft 1.–6., 1. April – 15. Juni 1912.
- 14 Zámek byl postaven v letech 1882–1884 na letní pobyty rodiny Rudolfem Czerninem (1855–1927). CLAM-MARTINIC, Georg von: *Österreichisches Burgenlexikon und Schlösser*. Landesverlag im Veritas Verlag, Linz 1991, s. 271.
- 15 VALENTA, Aleš: *Rodinný archiv Černinů-Morzinů, Vrchlabí*, s. 6–7.
- 16 *Archiv kanceláře prezidenta republiky* (dále jen AKPR), sign. P 8730/46, Dopis Terezie Czernin-Morzinové Haně Benešové ze 17. 7. 1946.
- 17 I přes malý výskyt bezprostředních reakcí můžeme hrubě odhadovat, že procento nespokojených s nově nastolenými poměry bylo vysoké. Několik příslušníků šlechty, jak píše americký historik Eagle Glassheim, změnu očekávalo a připravilo se na ni a jejich mlčení bylo výrazem rozpaků stejně jako vykalkulované strategie. GLASSHEIM, Eagle: *Noble nationalists. The Transformation of the Bohemian Aristocracy*. Harvard University Press, London 2005, s. 76. Franz Czernin z jindřichohradecké větve rodu psal v únoru 1919 Franzí Clam-Gallasovi: *Příšerná doba. Všechno je tak zmatené a nepřehledné*. Citace tamtéž, s. 77.

Miloš Hořejš

otázky a státní příslušnosti německého etnika žijícího v českých zemích však přinutilo i vrchlabské Czernin-Morziny k jednoznačnému stanovisku. Ve změněných podmínkách první republiky jejich legitimistické stanovisko znamenalo příklon k alespoň zdánlivému zbytku monarchie – Rakouskému státu, jenž i přes republikánské zákony vzbuzoval v řadách šlechty přece jen větší sympatie než nově vzniklý stát Čechů a Slováků popírající v základu státotvornou iniciativu německému etniku žijícímu na jeho území. Řada šlechticů svůj příklon k Rakousku vyjádřila v dochované korespondenci, později volbou své státní příslušnosti, někteří, jako např. Rudolf Hermann Czernin-Morzin, vystoupili aktivněji.

Dne 29. října 1918 se ve Vídni konala schůze německých poslanců z českých zemí, která přišla s prohlášením o vytvoření provincie Deutschböhmen s hlavním sídlem v Reichenbergu (Liberec), jež měla být podle jejich představ, opírajících se o deklaraci o sebeurčení národů amerického prezidenta Wilsona, přičleněna k nově se formujícímu rakouskému státu. Do čela byl ve funkci zemského hejtmana zvolen Rudolf Lodgman von Auen.¹⁸ Ve vedení separatistické provincie Deutschböhmen figurovali i další příslušníci šlechty. Byl vytvořen tzv. „Deutschböhmisches Notstandskomitee aus dem Herrenhause“, jehož oblastními vedoucími byli Erwein Nostitz (Karlovy Vary), Karl Georg Buquoy (Nové Hrady a Rožmberk), Ottokar Westfalen Fürstenberg (Teplice), Karl Kinský (Děčín), Franz Clam-Gallas (Liberec), Johann a Adolf Schwarzenberg (Český Krumlov)¹⁹ a v neposlední řadě Rudolf Czernin-Morzin (Vrchlabí).²⁰ Úloha šlechty se jeví jako nejasná, spočívala zejména v zajištění dodávek potravin pro danou oblast.²¹ Hlavní město provincie Deutschböhmen – Liberec bylo nakonec československými vojenskými jednotkami obsazeno 12. prosince 1918. Rudolf Hermann Czernin-Morzin se k zákrokům československé vlády v pohraničí stavěl velmi odmítavě, jak o tom svědčí jeho dochované deklarace adresované vládě, konkrétním ministrům i prezidentské kanceláři.²²

18 Rudolf Lodgman von Auen nebo Rudolf Vinzenz Maria rytíř Lodgman von Auen (1877–1962) byl od roku 1911 rakousko-uherský poslanec předlitavské Říšské rady (za městský obvod Ústí nad Labem). V doplňovacích volbách roku 1912 byl rovněž zvolen do Českého zemského sněmu. V letech 1918–1919 působil jako poslanec Provizorního národního shromáždění Německého Rakouska (Provisorische Nationalversammlung) a současně zastával i pozici zemského hejtmana odštěpené provincie Deutschböhmen. V meziválečném období (do roku 1925) zasedal jako poslanec v československém Národním shromáždění za Německou nacionální stranu (Die deutsch-nationale Partei in Böhmen). V letech 1939–1945 žil v osamění v Teplících a politicky se neangažoval. V roce 1945 byl vysídlen do sovětské okupační zóny (pozdější Německá demokratická republika), ale již roku 1947 se přestěhoval do města Freisingu v Bavorsku. V letech 1948–1959 byl mluvčím Sudetoněmeckého krajanského sdružení a v roce 1949 také spoluzakládal střešovou organizaci vysídlených Němců Svaz vyhnanců. Ve své funkci zůstal kritický k československému státu a požadoval revizi etnických přesunů z doby po druhé světové válce – viz https://cs.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Lodgman (citováno k 3. 4. 2017).

19 Účast Adolfa Schwarzenberga na tomto komitétu je velmi sporná (zmiňuje ji pouze jediný pramen, uvedený v pozn. č. 20), protože byl po skončení první světové války internován na Blízkém východě. Srov. SCHWARZENBERG, Adolf: *Pod praporem tureckého púlměsíce. Válečné vzpomínky na Syrii a Palestinu od Dra Adolfa Schwarzenberga*. Rudolf Březina, Praha 1926.

20 *Státní oblastní archiv (SOA) Litoměřice (pobočka Děčín)*, f. RA Clam-Gallas, k. 618, inv. č. 2319, Deutschböhmisches Notstandskomitee aus dem Herrenhause, nedatováno.

21 GLASSHEIM, Eagle: *Noble nationalists*, s. 277.

Mezi dvěma světy

Vznik první republiky s sebou přinesl mnoho změn nejen v oblasti politické, ale zejména v oblasti vlastnických poměrů – mezi ty zásadní patřily změny v oblasti vlastnictví půdy. Pro velké půdní vlastníky, včetně rodiny Czernin-Morzinů, se tak stala klíčovou poválečná pozemková reforma. Jako předzvěst radikálních zásahů do pozemkového vlastnictví vstoupil dne 9. listopadu 1918 v platnost zákon o obstarání velkostatků č. 32/1918 Sb. z. a n. Záborovým zákonem č. 215/1919 Sb. z. a n. z 16. dubna 1919, přidělovým č. 81/1920 Sb. z. a n. z 30. ledna 1920 a náhradovým č. 329/1920 Sb. z. a n. z 8. dubna 1920 měla být přerozdělena půda velkostatků nebo všeobecně veškerého pozemkového majetku nad 150 hektarů zemědělské půdy nebo nad 250 hektarů půdy vůbec. V souvislosti s reformou se vzedmula i silná vlna „protišlechtických“ nálad. Na šlechtu bylo po převratu pohlíženo jako na jakéhosi pohrobka staré monarchie, na něco, co v nových podmínkách ztrácí své opodstatnění, resp. jako na potenciální nebezpečí možného revanšismu. Známa je argumentace spojující československou pozemkovou reformu s odčiněním bělohorské porážky a s odvetnými opatřeními vůči pobělohorským konfiskátorům.²³ Reforma, tak jak byla koncipována, měla zlomit, a nutno říci, že i zlomila, výlučné postavení šlechty nejen v hospodářské sféře, ale i v politice a ve společnosti. Podobně jako v Rakousku k tomu mělo napomoci vedle oslabení pozemkového vlastnictví šlechty i zákonné zrušení používání šlechtických titulů.²⁴

Trh se zemědělskou půdou byl do té doby velmi omezený a zraky venkova, reprezentované zejména agrární stranou, se stále žádostivěji upínaly na šlechtické a církevní velkostatky. Vždyť nepatrné množství latifundistů s výměrou zemědělské půdy od tisíce hektarů výše, které představovalo jen 0,04 % celkového počtu hospodářství, mělo ve vlastnictví téměř třetinu veškeré půdy (zemědělské, lesní a volných ploch) českých zemí.²⁵ Jinými slovy, necelá dvě procenta obyvatelstva, reprezentovaná zejména šlechtou, vlastnila čtvrtinu veškeré půdy.

- 22 Rudolf Czernin-Morzin si začátkem roku 1919 stěžoval vládě na chování československé armády – nejen na to, že vojáci káceli stromy pro vytápění svých hraničních postů, ale podle jeho slov zastřelili i čtyři jeho jeleny. Podle něj také vyvěsili na zámku ve Vrchlabí v den narozenin prezidenta Masaryka československou vlajku. Napsal k tomu: *Republika se zdá chce překonat monarchistický despotismus v nejos-
třejší formě* a dále uvedl, že se před válkou obtížně snažil nalézt česko-německý kompromis v Čechách, ale ten je v důsledku českého šovinismu v současné době neprosaditelný. *Toto opravdu není cesta k nasto-
lení porozumění a obnovení pořádku*, dodává. AKPR, sign. D 7653/20, dopisy Rudolfa Czernin-Morzina ministerské radě z 26. února a 11. března 1919, citováno podle GLASSHEIM, Eagle: *Noble nationalists*, s. 78.
- 23 Blíže HOŘEJŠ, Miloš – NOVOTNÝ, Michal: Hospodářské aktivity rodu Schliků na sklonku 19. století a v první polovině 20. století. In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji. Z Českého ráje a Podkrkonoší – Supplementum 13*. Státní okresní archiv Semily – Pekařova společnost Českého ráje, Semily – Turnov 2009, s. 347–378.
- 24 Zákon č. 61/1918 Sbírky zákonů a nařízení z 10. 12. 1918, díl XI., roč. 1918, novelizovaný zákonem č. 243/1920 Sbírky zákonů a nařízení. I když šlechtici přišli o výhody spojené s tituly, samotné tituly, stejně jako erby, se nadále používaly v soukromé i obchodní korespondenci na oznámeních, návštěvkách, někdy i v tisku.
- 25 KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl 1, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Libri, Praha 2000, s. 454.

Miloš Hořejš

Dle tabulky, sestavené pro účely pozemkové reformy částečně na základě Tittlova schematismu,²⁶ byly majetky hraběcí rodiny Czerninů o celkové rozloze 61 400 ha (myšleno v součtu všech větví) co do rozlohy druhé největší v Čechách po majetcích Schwarzenbergů (hlubocké primogenitury i orlické sekundogenitury), jež zabíraly 252 400 ha.²⁷

Pro velkostatek Czernin-Morzinů měla samotná pozemková reforma jednu nepříjemnou přehledu. Dne 21. června 1919 uvalilo ministerstvo zemědělství na velkostatky Vrchlabí a Maršov nucenou správu z důvodu špatného hospodaření v lesích a nedostatečné loajality majitele velkostatků k nové Československé republice.²⁸ V Archivu Kanceláře prezidenta republiky se nachází dokument uvádějící oficiální i neoficiální důvody k nuceným správám na velkostatky šlechty. U Vrchlabí je jako oficiální důvod uveden „všeobecný“ či za účelem podpory a znovuzřízení hospodářského života a ke zamezení hospodářských škod, jako neoficiální pak „politický“.²⁹ Nuceným správcem byl ustanoven Ing. Václav Anderle.³⁰ Uvedenou správou byl majitel významně omezen ve svých vlastnických a dispozičních právech, veškeré náklady z ní vyplývající navíc musel hradit sám. Anderle bez souhlasu majitele a bez ohledu na většinové německé obyvatelstvo započal se změnami v úřednickém aparátu velkostatku a změnou úřední řeči ve prospěch českého etnika, respektive ve prospěch českého jazyka. Proti uvalení nucené správy se Rudolf Czernin-Morzin spolu se synem Jaromírem energicky ohradili – zaslali dvě stížnosti prezidentské kanceláři a obrátili se i na Nejvyšší správní soud. Proti praxi uvalování nucených správ na politicky nežádoucí držitele velkostatků spojené s minulým režimem (jednalo se např. o Theobalda Czernina a Jindřicha Clam-Martince) protestoval i německý tisk.³¹ Nucená správa byla Czernin-Mor-

26 Srov. VOŽENÍLEK, Jan: *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonizace v Československé republice*. Česká agrární společnost, Praha 1919.

27 Blíže STEKL, Hans: Zwischen Machtverlust und Selbstbehauptung. Österreichs Hocharistokratie vom 18. bis 20. Jahrhunderts. In: WEHLER, Hans, Ulrich (Hg.): *Europäischer Adel 1750–1950*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1990, s. 163; BEZECNÝ, Zdeněk: *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*. Jihočeská univerzita, České Budějovice 2005, s. 32. Co do vnitřní společenské hierarchie však Czerninové stáli společně s dalšími hraběcími a říšskými knížecími rody až za takovými, jakými byly Lobkowiczové, Auerspergové, Fürstenbergové, Schwarzenbergové či Thurn-Taxisové.

28 Poukazováno bylo například na polohu velkostatků na hranici státu a nedostatečnou vstřícnost správy velkostatků vůči požadavkům armády, na nebezpečí vývozu dříví za hranice, účast správního úředníka velkostatku s vojenskými vyznamenáními z dob Rakouska-Uherska na pohřbu v Trutnově či na předsednictví odbočky Červeného kříže ve Vrchlabí, které Rudolf Czernin-Morzin za mužskou větev a jeho žena za ženskou složku vykonávali. Objevila se i argumentace o potřebě využít honitby v tamější rozsáhlé honitbě pro účely zahraničních misí. NA, f. Státní pozemkový úřad (dále jen SPÚ), k. 1018.

29 AKPR, sign. D 3010/19, Nucené správy na panstvích šlechticů, 5. 8. 1919.

30 Později byl dosazen nucený správce pro velkostatek Maršov, jímž byl Ing. Matěj Pavlíček, a Anderle nadále vykonával nuceného správce jen pro velkostatek Vrchlabí. NA, f. SPÚ, k. 1018.

31 *Reichenberger Zeitung*, 21. 8. 1919, s. 1. Paradoxně se pozemková reforma podepsala i na majetkové základně rodů hlásících se k českému národu. Z krkonošských lesů kvůli pozemkové reformě tak odešli Harrachové, jímž zůstal jen majetek v podhůří. Přitom v posledním půlstoletí monarchie podporovali české zájmy v Krkonoších. Svá pole sí obsazovali českým personálem, stejně jako hřebenové boudy Dvoračky, Martinovku, Labskou a Voseckou. Vlastenec Jan Nepomuk Harrach (1828–1909) spoluzakládal Národní muzeum v Praze a podporoval mnoho záslužných aktivit. Jeho synovi Otto

zinům na podkladě revizní návštěvy a zprávy ze dne 3. a 4. března 1920 výnosem z 6. března 1920 zrušena. Tím ovšem pohromy, které měly rodinu potkat, teprve začaly.

Pozemková reforma na statcích Czernin-Morzinů

Jednání mezi Rudolfem Czernin-Morzinem a zástupci Státního pozemkového úřadu nebylo snadné. Dotyčný úředníkům všemožně bránil v nahlédnutí do materiálů vrchlabského velkostatku a koncem roku 1922 nechtěl přistoupit na dohodu, jejíž podstatou mělo být převzetí celého vrchlabského velkostatku státem. Majiteli mělo být podle § 11 záborového zákona propuštěno 276 ha půdy nezemědělské a 60,86 ha půdy zemědělské a k tomu zámek s větší částí parku (dohromady 6 ha). Tento nekompromisní zásah byl Státním pozemkovým úřadem odůvodňován nedělitelností pohraničního lesního komplexu.³² Rudolf Czernin-Morzin si však zajistil podporu nejen zaměstnanců velkostatku, ale i městské rady, okresní správní komise, čtyř německých politických stran a několika spolků.³³ Jednáním s úřady pověřil svého právníky vzdělaného syna Karla,³⁴ sám pak využil svých žurnalistických schopností a publikoval článek na svou obranu.³⁵ Do jednání byla vtažena Kancelář prezidenta republiky v čele s kancléřem Přemyslem Šámalem, předseda Státního pozemkového úřadu Karel Viškovský, ministr zemědělství Milan Hodža i ministr zahraničí Edvard Beneš.

Na velkostatku Vrchlabí bylo pozemkové reformě podrobena celkem 9178 ha půdy (z čehož jen 425 ha bylo zemědělské). Hospodářský dvůr Hofgrundel byl s 23,5 ha zemědělské půdy (24,5 ha celkově), stejně jako zbytkový statek o 65 ha zemědělské půdy a 364 ha veškeré půdy propuštěn ze záboru. Československému státu byla přidělena půda o celkové výměře 7410 ha (z toho 50 ha půdy zemědělské). Czernin-Morzinové tak přišli téměř o všechny lesy na Vrchlabísku. Ze záboru byly propuštěny pily ve Vrchlabí, Špindlerově Mlýně a Dolním Dvoře. Byly však připraveny o značnou část surovinového zázemí. V záboru zůstalo celkem 947 ha zejména lesní půdy.

Harrachovi (1863–1935) bylo odepřeno domovské právo v Jilemnici. Zklamání Harrachů se později podepsalo na jejich příklonu k německví. Srov. KLIMEŠ, Pavel: Horní Maršov. *Veselý výlet, Krkonoše 34*, léto 2010, s. 17.

32 AKPR, sign. D 7653/20.

33 Dle materiálů z této složky měla situace na vrchlabském velkostatku dospět v květnu 1923 až k exekuci majetku. O přímluvu Kanceláře prezidenta republiky usiloval na Pražském hradě dne 30. ledna a následně 23. května JUDr. Karel Czernin. Rodiny se zastal 20. 5. telegramem a dopisy z 22. a 25. 5. 1923 německý poslanec československého parlamentu JUDr. Wilhelm von Medinger (1878–1934), velký kritik československé pozemkové reformy a mluvčí sudetských Němců. Tamtéž.

34 Jako právní zástupce využívali Czernin-Morzinové i JUDr. Franze Wien-Claudiiho, jenž často ve věcech majetkových zastupoval šlechtu v Čechách.

35 Podle zprávy zachované v AKPR, sign. D 7653/20, dopis z 21. 7. 1922, autor D. Kučera, měl Rudolf Czernin-Morzin napsat do novin *Bohemia* článek *Russischer und tschechische Bolschevismus*. V uvedeném čísle se ovšem takový článek nenachází. Srov. *Bohemia*, 9. 7. 1922. Ve zprávě se dále uvádí, že byl Rudolf Czernin-Morzin vyzván dvěma dopisy Dipl. Ing. Karlem Imhofem ze Salcburku k oslovení britského premiéra Davida Lloyda George s žádostí o odvolání prezidenta Masaryka.

Miloš Hořejš

Na velkostatku Maršov bylo pozemkové reformě podrobeno celkem 58 ha zemědělské půdy a 8192 ha půdy veškeré. Československý stát obdržel 350 ha převážně lesní půdy, Czernin-Morzinové tak přišli o vrcholové horské partie včetně Sněžky a Obřího dolu. Celkově v záboru zůstávalo 7788 ha, z čehož 10 ha tvořila půda zemědělská. Z majetku rodiny byl odprodán i pivovar v Maršově, který byl na počátku roku 1919 pronajat Maršovskému pivovarskému družstvu, jež založili místní hostinští. V roce 1926 ho pak i s hotelem koupil Měšťanský pivovar v Trutnově, který však za dva roky výrobu piva ukončil. Paradoxně odnětí pivovarů z majetkové podstaty velkostatků měl bránit § 3, odst. a) záborového zákona, který určoval, že *ze záboru jsou vyloučeny objekty právně i hospodářsky samostatné, jež neslouží hospodaření na zabraných nemovitostech*. Posuzovalo se totiž, zda převažující množství surovin zpracovávaných příslušným provozem pochází z velkostatku, který náležel jeho vlastníkov, což určitě nebyl případ většinově lesy pokrytého velkostatku Maršov. V praxi se podobných špatných výkladů zákona vyskytlo více, ale na druhou stranu bylo běžné, že se držitelé pivovarů na výše uvedený zákon úspěšně odvolávali.³⁶ I když by se nepodařilo prokázat právní samostatnost pivovaru, což byl pravděpodobně i případ i toho maršovského, mohl se vlastník odvolat na § 11 zákona č. 215/1919 *Sbírký zákonů a nařízení*. Svým zněním tento paragraf v podstatě neumožňoval Státnímu pozemkovému úřadu (SPÚ) nic jiného než nemovitosti, pokud nedosahovaly v souhrnu výměry 150 ha zemědělské půdy nebo 250 ha veškeré půdy, ze záboru propustit.³⁷

Vzhledem k redukci pozemkového majetku obou velkostatků přistoupili majitelé v polovině dvacátých let 20. století k jejich administrativnímu spojení pod jednu správu v Maršově. Velkostatek Gießhübel byl pozemkovou reformou postižen z czernin-morzinovských majetků asi nejvíce – z 2843 ha jim zůstalo jen 823 ha lesního revíru Olšova Vrata – Espentor. Značně pozemkovou reformou a dalšími odprodeji redukovaný velkostatek Gießhübel se zámek odprodali Czernin-Morzinové v roce 1930 Leopoldu Sternbergovi.

O náhradě za zabranou půdu rozhodl pozdější, tzv. náhradový zákon. Výše náhrady se řídila cenami pozemků z let 1913 až 1915 při volném prodeji objektu nad 100 ha. Zde je třeba vzít v úvahu skutečnost, že od roku 1915 hodnota koruny několikanásobně klesla, a tak byli majitelé zabrané půdy dost poškozeni.

Vlastníci, jejichž majetek zůstal v záboru, na něm nadále v omezené míře hospodařili. Nad lesními plochami, určenými dohodou se Státním pozemkovým úřadem k převzetí, anebo k přímému prodeji za ceny přídělové, vykonával Rudolf Czernin i jeho dědic Jaromír dozor s omezenými právy na manipulaci s majetkem. Museli se zavázat, že zastaví ihned lesní těžbu, tedy nebudou až do dne skutečného předání

36 Úspěšně toto ustanovení použil např. Leopold Sternberg u jím vlastněného velkostatku Malenovice – Pohofelice. Rozhodnutím SPÚ mu byl ze záboru vyloučen pivovar se sladovnou v Malenovicích. DUFEK, Pavel: Velkostatkové pivovary a první pozemková reforma 1919–1935/38: nástin vzájemných interakcí Státního pozemkového úřadu a velkostatkářských majitelů pivovarů. *Kvasný průmysl. Časopis pro výrobu nápojů a biochemické technologie*, 2016, roč. 62, č. 2, s. 53.

37 V roce 1927 vypustil SPÚ pivovar ze záboru majiteli velkostatku Manětín – Rabštýn – Kaloc Janu Lažanskému. Stejně to zřejmě bylo i v případě pivovaru v Bechyni, který patřil vlastníkov tamního velkostatku Alfonsi Paarovi. Tamtéž.

Mezi dvěma světy

kácet stromy. Zároveň se zavázali, že na těchto plochách budou *jinak rádně hospodařiti a nynějším personálem provádět i dle pravidel lesohospodářských náležitou ochranu lesa*. Za ušlý zisk v důsledku tohoto závazku příslušela Czernin-Morzinům určitá náhrada. Navíc jim bylo podle § 11 záborového zákona v roce 1926 propuštěno na velkostatku Vrchlabí 389 ha lesní půdy a v roce 1931 dodatečně ze záboru na velkostatku Maršov 6820 ha lesní půdy.³⁸ Jak podotýká významný historik hospodářských a sociálních dějin Zdeněk Kárník, *zachování nemalé části pozemkového majetku a jeho náležitostí (nemovitosti venkovských i městských sídel, podniky zemědělského průmyslu) zároveň umožnilo aristokracii dále žít jako jedna z elitních skupin společnosti, zachovat si svoji důstojnost, způsob života a jednání i jistou míru autority ve společnosti – byť ve skromnějších rozměrech*.³⁹

Po skončení pozemkové reformy se ukázalo, že rozdělení rozsáhlého pozemkového vlastnictví nebylo v konečném důsledku tak radikální, jak se původně zamýšlelo. Vinou četných výjimek, ale i přehmatů, machinací a korupčních afér nebylo dosaženo požadovaného sociálního efektu reformy a šlechticí velkostatkáři zůstali nadále největšími majiteli zemědělské a lesní půdy.⁴⁰ Přesto zanechal postoj československého státu vůči majetku Czernin-Morzinů nesmazatelné stopy. Z člověka bez národnostních předsudků Rudolfa Hermanna Czernin-Morzina se postupně stával člověk čím dál častěji deklarující solidaritu s němectvím.⁴¹

Jaromír Czernin-Morzin

V této zjitřené a pro ekonomiku czerninovského majetku nelehké době zemřel nejdříve v roce 1927 Rudolf Czernin-Morzin a po dvou letech těžké nemoci, v roce 1928, i jeho syn Rudolf Hermann. Rodového dědictví se tak ujal prvorozený syn Rudolfa Hermanna Jaromír Egon (1908–1966), a to krátce po dosažení dvacátého roku věku.⁴² V letech 1913–1918 navštěvoval německý učitelský ústav v Praze. Následně pokračoval ve školním roce 1918/1919 na německém státním gymnáziu na Malé Straně v Praze, ale po roce přešel na německé státní reformované gymnázium do Vrchlabí, které absolvoval v roce 1927. V době převzetí dědictví ho musel zplnoletit Okresní soud ve Vrchlabí.⁴³ Rok na to se ve Vídni oženil s Marthou Széchényi (1905–1977).

38 NA, f. SPÚ, k. 1018.

39 KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl 1, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, s. 474–475.

40 OROSOVÁ, Martina: Zánik šlechtického sveta na Slovensku (1918–1948). In: HAZDRA, Zdeněk – HORČÍČKA, Václav – ŽUPANIČ, Jan (eds.): *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy dvacátého století*. ÚSTR – FF UK Praha, Praha 2011, s. 201.

41 AKPR, sign. T 2170/22, nesignovaný dopis z 15. ledna 1923 adresovaný neznámému ministrovi a prezidentovi. Stejně tak se na druhé straně formovala skupina šlechty sympatizující s novým režimem. Šlechtu však první Československá republika i tak ve své vnitřní a zahraniční politice využívala jen zřídka.

42 Rok na to zemřel při automobilové nehodě jeho jediný bratr Egon Alexandr (1911–1929).

43 SOA v Zámruku, f. RA Černin-Morzinů, Vrchlabí, k. 124, inv. č. 1848, dopis z 20. 3. 1928, jímž Okresní soud ve Vrchlabí prohlašuje Jaromíra Černína-Morzina zletilým.

Miloš Hořejš

Majetek sestávající z velkostatků Vrchlabí a Maršov byl značně ztenčený pozemkovou reformou, nicméně stále životaschopný,⁴⁴ i když nemalá část zisků odplývala v podobě apanáže rodinným příslušníkům. Krátce po převzetí dědictví se ovšem musel Jaromír Egon vyrovnat i s dalším velmi tvrdým zásahem, tentokrát přírodních živlů. V říjnu 1930 udeřila v Krkonoších větrná smršť, která takřka zničila zbývající lesy (2 miliony m³ polomů dřeva).

V roce 1932 zemřel bez potomků František Czernin (1857–1932), poslední mužský příslušník jindřichohradecké linie rodu. Dědicem velkostatků Jindřichův Hradec, Chudenice, Petrohrad a Krásný Dvůr se podle dohody posledních dvou jindřichohradeckých Czerninů – Eugena (1851–1925) a Františka – stal Evžen Alfons, Jaromírův strýc a nejmladší bratr jeho otce Rudolfa. Předmětem dědictví byl i vídeňský palác⁴⁵ a tam umístěná rodinná galerie obrazů a plastik. Z ní dostal svůj podíl – ne nevýznamný, jenž mu ovšem později řádně zkomplikoval život... – i Jaromír Egon Czernin-Morzin.⁴⁶

Celé dědictví mělo již ve třicátých letech 20. století svou právní dohru. Československý stát, jmenovitě ministerstvo financí, na substituční pozůstalost po zaniklém fideikomisu uvalilo daň.⁴⁷ Tu však uvalilo i rakouské spolkové ministerstvo financí a dva soudy různých států se prohlásily za příslušné k projednání pozůstalosti. Mezistátní kompetenční spor byl na světě. K jednoduchému vyřešení kauzy nepřispívaly ani složité rodinné dohody. V případě, že by se sbírka stala samostatným rakouským fideikomísem, celá galerie by připadla do majetku Jaromíra, kdežto při projednání jako substitučního jmění by se celá sbírka dostala do majetku Evžena Czernina. Dědicové, Evžen Alfons a Jaromír Egon Czerninové, se nakonec dohodli na rozdělení dědictví. Evžen Alfons Czernin získal téměř celou sbírku obrazů ve Vídni, s výjimkou několika děl. Mezi nimi byla i Vermeerova *Alegorie malířství*. Hrabě Evžen Alfons zdědil jen jeho jednu pětinu a Jaromír Egon čtyři pětiny. Obraz měl zůstat k dispozici Jaromíru Czernin-Morzinovi. Příčinou neobvyklého rozdělení byla skutečnost, že měl uvedený obraz mimořádně vysokou hodnotu, 1 milionu šilinků, zatímco zbytek sbír-

44 Velkostatek Gießhübel, tedy to, co z něj po pozemkové reformě zbylo, odkázal Rudolf Hermann Czernin-Morzin svému nejmladšímu bratrovi Evženu Alfonsovi. Celkově se proces převzetí dědictví neobešel bez sporů uvnitř rodiny, kdy proti převzetí majetku Jaromírem vystupovali jeho strýcové Evžen Alfons i Karel Czerninové. Tamtéž, k. 134, inv. č. 1934, Spor o pozůstalost po Rudolfu Černinovi mezi jeho bratry Evženem a Karlem a jejich synovcem Jaromírem Černinem-Morzinem.

45 Vídeň VIII., Friedrich Schmidtplatz 4.

46 Jaromír Czernin-Morzin, zastoupený JUDr. Arnoštem Eggerem, advokátem ve Vídni, ohlásil podáním z 11. června 1932 jako nejbližší svěřenský čekatel, a tudíž jako dědic svěřenství svůj dědický nárok na vídeňskou Czerninskou galerii. Evžen Alfons Czernin se proti dědickému nároku synovce ohradil a oznámil, že vznikl pozitivní kompetenční konflikt mezi krajským soudem civilním v Praze jako soudem který projednává substituční pozůstalost po Evženu Alfonsovi Czerninovi, a vídeňským zemským soudem civilním, jakožto soudem svěřenským. NA, f. Předsednictvo ministerské rady (PMR), k. 338, fasc. 750/43.

47 Fideikomís založil Hermann hrabě Czernin z Chudenic v roce 1560. Československým zákonem z 3. července 1924 č. 179 Sb. z. a n. byla veškerá svěřenectví v Československé republice zrušena a dle § 3, odst. 1 téhož zákona bylo rodinné svěřenectví czerninské přeměněno na fideikomísní substituci.

48 SOA v Zámrsku, f. RA Morzinů ve Vrchlabí, k. 142, inv. č. 324, korespondence s JUDr. Lerchem (1939–1941); tamtéž, inv. č. 322, korespondence s JUDr. Wien-Claudim a JUDr. Eggerem.

Mezi dvěma světy

ky (mezi nimi např. i díla Dürera a Tiziana) byl dohromady oceněn sumou 250 000 šilinků.⁴⁸ Kompetenční spor nebyl v důsledku mezinárodněpolitických událostí nikdy dořešen, stejně jako nebyla nikdy doplácena nemalá dědická daň vyplývající z převzetí obrazárny jejími dědici.⁴⁹

I přes značně omezené finanční možnosti ztenčeného pozemkového majetku si Jaromír Egon Czernin-Morzin liboval v luxusním životním stylu a máloco si dovedl odepřít. Na prvním místě to byly ženy – oženil se celkem pětkrát, jednu z manželek si vzal dokonce dvakrát. S prvními třemi ženami měl čtyři syny a jednu dceru. Udržoval i své členství v pražském prestižním šlechtickém klubu a kasinu Ressource (ke zpestření zajížděl pravidelně do kasin v Monte Carlu) a pražském neméně elitním Jockey clubu.⁵⁰ Byl velmi aktivním lyžařem⁵¹, ale jeho největší sportovní láskou byla letadla a zejména drahá auta. Byl činný hned v několika automobilových, ale i leteckých spolcích a v krátké době si pořídil několik vozů. Nákup většinou drahých a na provoz neméně finančně náročných automobilů extrémním způsobem zatěžoval rodinný rozpočet.⁵² Když se k tomu přidaly výdaje na právníky (znásobené pozdějšími rozvody), nákup drahých rob a šperků, není divu, že se rodina dostala do finančních potíží krytých prodejem pražského paláce v roce 1935, odprodejem některých pozemků, četnými bankovními úvěry⁵³ a koncem třicátých let i plánovaným prodejem nejvýznamnějšího obrazu czerninské rodové obrazové sbírky – zmiňované Vermeerovy *Algorie malířství*.⁵⁴

Shrnuto, Jaromír Czernin-Morzin byl špatným hospodářem, ostatně ohledně jeho hospodaření s ním měl časté spory i jeho strýc, hrabě Evžen Alfons, a s velkou pravděpodobností nebyl pro své schopnosti vybrán jako dědic majetku jindřichohradecké větve rodu.

49 Hodnota aktiv celé czerninské pozůstalosti činila 79 886 tis. Kč, pasiv pak 44 427 tis. Kč. V roce 1936 byly dědické dávky vyměřeny ve výši 13 129 tis. Kč. Zapláceno bylo 5073 tis. Kč, nedoplatek v roce 1940 byl tedy 8056 tis. K. NA, f. Ministerstvo financí, inv. č. 27478-42.

50 Vlastnil a na dostihovém závodisti v Praze-Chuchli nechal trénovat několik svých koní.

51 Dochovaná fotoalba z druhé poloviny 30. let dokazují velmi časté využívání czerninských horských chat i zámku v Horním Maršově pro lyžařská setkání se šlechtou z širší střední Evropy.

52 K finanční stránce života Jaromíra Czernin-Morzina blíže HOŘEJŠ, Miloš; KRÍŽEK, Jiří (eds.): *Automobilismus a šlechta v českých zemích 1894–1945*. NTM, Praha 2012, s. 153–168.

53 V roce 1935 vyjednával Jaromír hypoteční úvěr ve výši 4 milionů Kč. Nakonec byla od soukromého poskytovatele pana Waltera Riedla získána částka 3150 tis. Kč. SOA v Zámruku, f. Sekretariát Jaromíra Černín-Morzina, k. 2, inv. č. 22, Půjčka.

54 Na marnotratný život upozornují rodinní příslušníci ve vzájemné korespondenci ze třicátých let. Jaromírovi nepřilíš nakloněný strýc Evžen Alfons Czernin píše ve svém deníku doslova, že hrozí odprodej nejcennějších kusů staleté czerninské obrazové sbírky, který bude financovat synovcův rozmarilý život a *padne tak do chřtánu jeho metresám*. SOA Třeboň, f. Rodinný archiv Černínů Jindřichův Hradec, k. 762, sign. 1699. Citováno dle LÖSCHER, Monika: Jaromír Czernin und alix May. Eine biografische Skizze. In: HEHENBERGER, Susanne – LÖSCHER, Monika (eds.): *Die verkaufte Malkunst. Jan Vermeers Gemälde im 20. Jahrhunderts. (Schriftenreihe der Kommission für Provenienzforschung 4)*. Böhlau Verlag, Wien 2013, s. 25. Vztahy mezi Evženem Alfonssem a Jaromírem se ještě více zkomplikovaly rozvodem Jaromírovy sestry Věry (1904–1959) s Leopoldem Fuggerem von Babenhausen (1893–1966) v roce 1936 a zejména rozvodem Jaromíra s jeho ženou Marthou v roce 1938. Rozvody byly ve šlechtické společnosti i ve třicátých letech něčím těžko přijatelným.

Miloš Hořejš

Nástup nacismu a Czernin-Morzinové

Sílicí Německo se stalo pro řadu příslušníků šlechtických rodin v tehdejší Československu nadějí na možnou revizi zákroků první republiky. Nejangažovanější skupinou byli tzv. Hrušovanští páni (Grussbacher Herren). Členové tohoto kruhu, jimiž byli JUDr. Karl Friedrich Khuen-Lützwow (velkostatek Hrušovany), Adolf Dubský (velkostatek Žadlovice), Alain Rohan a Karl Anton Rohan (velkostatek Sychrov, Český Dub, Lomnice nad Popelkou, Svijany, Jesenný), Waldemar Thienen-Adlerflycht, Ulrich (velkostatky Heřmanův Městec, Česká Skalice, Chotěboř, Zlonice) a Friedrich Kinský (velkostatek Horažďovice), Alfons Clary-Aldringen (velkostatek Teplice), Max Hohenlohe-Langenburg (velkostatek Červený Hrádek) a Karl Buquoy (velkostatek Nové Hrady, Rožmberk a Přísečnice), se významnou měrou zasloužili o diplomatickou přípravu pozdější mnichovské dohody.⁵⁵

Jaromír Czernin-Morzin byl ve třicátých letech v úzkých přátelských kontaktech s rodinou Hohenlohe-Langenburg v Červeném Hrádku, s Alainem Rohanem, s bratry Ulrichem, Friedrichem a Rudolfem (Moravský Krumlov) Kinskými.⁵⁶ Při absenci vzájemné korespondence nelze ovšem vyvozovat příklon Czernin-Morzina ke smýšlení těchto šlechticů. Rovněž se v rodinném archivu ani ve fondu Sekretariát Jaromíra Czernin-Morzina nedochovaly žádné písemnosti a oběžníky hrušovanské skupiny, jako například u hraběte a politika Eugena Ledebura (1873–1945).⁵⁷ Na rozdíl od jmenovaných šlechticů i strýce Evžena Czernina, dědice czerninského majorátu, se Jaromír aktivně nezapojoval do činnosti tzv. kulturní komise během Runcimanovy mise.⁵⁸ Podle dochovaných fotografií se Jaromírova rodina stýkala se svými příbuznými z dymokurské větve rodu Rudolfem Děpoldem (1904–1984) a jeho ženou Frederikou, roz. Wenckheim (1911–1991) a Humprechtem Czerninem (1909–1944). Oba uvedení bratři nesli po nástupu Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora důsledky svého angažmá při šlechtických deklaracích.⁵⁹ Styky ale ustaly rozvodem Jaromíra s první ženou Marthou, rozenou komtesou Széchenyi (1905–1977), a přerušení kontaktů tak bylo způsobeno spíše nepřipustností rozluky v katolicky zaměřené rodině než rozdílnými politickými názory. Celkově se dá konstatovat, že u Jaromíra převažovaly kontakty se šlechtou inklinující k německé národnosti či ma-

55 Blíže OUŘEDNÍKOVÁ, Zorka – POLIŠENSKÝ, Josef: Hrušovanská skupina sudetoněmeckých velkostatkářů a A. J. Toynebee. In: *Jižní Morava. Vlastivědný sborník*, 1976, sv. 12, s. 69–73.

56 Manželkou Ulricha Kinského byla do rozvodu v roce 1930 Katalína, roz. Széchenyiová de Sárvár-Felsővidék (1893–1968), přímá sestřenice Jaromírovy první ženy Marthy.

57 *SOA Litoměřice (pobočka Děčín)*, f. RA Ledebur, k. 24, inv. č. 193, Rundschreiben an die Grussbacher Herren, nedatováno. S Ledebury měli Czerninové úzké příbuzenské propojení a kontakty probíhaly i s rodinou Jaromíra Czernin-Morzina ve třicátých letech 20. století.

58 Blíže GLASSHEIM, Eagle: *Noble nationalists*, s. 194.

59 Humprecht Czernin figuroval mezi zatčenými v době druhého stanného práva a i přes zmírnění rozsudku z trestu smrti na doživotí zemřel na následky útrap ve vězení 19. září 1944. Na velkostatek Rudolfa Czernina byla nacisty uvalena vnucená správa. Blíže HOŘEJŠ, Miloš: Rudolf Děpold a Humprecht Czerninové z Chudenic. Oběti heydrichiády z řad české šlechty. *Paměť a dějiny*, 2014, roč. 8, č. 3, s. 31–42. K šlechtickým deklaracím viz JELÍNKOVÁ, Dita – HAZDRA, Zdeněk: *Ve znamení tří deklarací. Šlechta v letech nacistického obrození československého státu*. ÚSTR, Praha 2014.

jí své majetky v Rakousku. Jelikož Czernin-Morzinové vlastnili menší majetky i tam, náležela některým z nich rakouská státní příslušnost. Po anexi Rakouska nacistickým Německem požádali o československé občanství, které jim bylo uděleno.⁶⁰

Krátce po obsazení pohraničí třetí říši mnozí příslušníci šlechty včetně některých členů hrušovanského kruhu ztratili iluze.⁶¹ V otázce revize pozemkové reformy, pro šlechtu nejpalčivější, nedošlo s novými mocipány ke shodě. Říšskoněmecké orgány neměly zájem o prostou restituci šlechtického majetku ani o jeho navrácení původním německým majitelům v rámci jakési „nápravy křivd“. Berlín hodlal provádět německou kolonizaci prostřednictvím rolnictva, v duchu myšlenek Blut und Boden (Krev a půda),⁶² případně se měly zdejší zabavené statky stát jakousi rezervou, z které měli být po skončení války odměňováni zasloužilí funkcionáři NSDAP či SS. U některých šlechtických rodin i přes jejich příklon k německé národnosti nejenže nedošlo k nápravě domnělých či opodstatněných křivd, ale přibýly křivdy a ztráty nové, tentokrát v podobě vnucených správ ze strany nacistických orgánů.⁶³ Mezi takto postižené rodiny se zařadili i Czernin-Morzinové.

Přirozeným jazykem rodiny Czernin-Morzinů byla němčina, v níž byla vedena i převážná většina korespondence, ale do určité míry ovládali i češtinu (někteří hovořili česky plynně). Vrchlabští Czerninové sice podporovali německé kulturní a jiné spolky, ale nesympatizovali s nacismem. Svým zaměstnancům nebránili v kontaktu s českou menšinou (např. zámecký kaplan krátce vyučoval náboženství na české spolkové menšinové škole, kterou místní radikální Němci doslova nenáviděli). K vyjasnění postojů posledních Czernin-Morzinů k nacistickému režimu nepřispívá rozporuplná postava Jaromíra Czernin-Morzina. Při sčítání lidu v roce 1930 se přihlásil k německé národnosti, s československou státní příslušností. Dne 19. 4. 1940 požádal o německou státní příslušnost a ta mu byla udělena. V dotazníku uvedl, že byl do 15. 3. 1939 občanem ČSR a členem SdP, a odvolával se na Rudolfa Kohla, Ortsleitera NSDAP ve Vrchlabí, který prý mu může dosvědčit jeho pronacistickou činnost. Jaromír Czernin-Morzin byl též od roku 1939 členem nacistických organizací Freikorps, Opferring, Bund der Deutschen in Böhmen, Deutscher Kulturverein, NSFK či DAF.⁶⁴ Podal si

60 BOUZA, Erik: *Inventář rodového archivu Morzinů ve Vrchlabí*, s. III.

61 Jediným z hrušovanské skupiny, který si vymohl vrácení části majetku zabraného v rámci pozemkové reformy, byl Max Egon Hohenlohe-Langenburg (1897–1968). Jeho vliv ovšem nedokázal odvrátit vnucenou správu na majetky Karla Chotka ve Veltrusích. Stal se ale vnuceným správcem tohoto velkostatku. BEČVÁŘ, Michal: *Rodina Hohenlohe-Langenburg na Cerveném Hrádku. Hohenloheové v Čechách, na Moravě a v Rakousku*. Tiskárna Akord, Chomutov 2011, s. 57; NAČERADSKÁ, Petra: *Poslední Chotkové ve Veltrusech. Národní památkový ústav*, Praha 2015, s. 93.

62 Blíže HOŘEJŠ, Miloš – STOLLEOVÁ, Barbora: Hospodářský nacionalismus v českých zemích v letech 1938–1945. In: KUBŮ, Eduard – JANČÍK, Drahomír (eds.): *Nacionalismus zvaný hospodářský. Stréty a zápas o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859–1945)*. Dokořán, Praha 2010, s. 503–587.

63 Blíže k nacistické pozemkové politice na statcích šlechty viz HOŘEJŠ, Miloš: Šlechta a nacistická pozemková politika v českých zemích. In: HAZDRA, Zdeněk – HORČIČKA, Václav – ŽUPANIČ, Jan (eds.): *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy dvacátého století*, s. 235–258; HÖBELT, Lothar: Die mährische Aristokratie in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. In: KNOZ, Tomáš – DVOŘÁK, Jan (eds.): *Šlechta v proměnách věků (Země a kultura ve střední Evropě sv. 17)*. Matice moravská, Brno 2011, s. 245–252.

64 NSFK – Nationalsozialistischen Fliegerkorps, DAF – Deutsche Arbeitsfront.

Miloš Hořejš

žádost o členství v NSDAP, která však nebyla přijata s odkazem na nespolehlivost žadatele. Nevyhnul se ani službě ve Wehrmachtu a sloužil mezi 14.–26. červencem 1939 u Fliegerausbildungs-Regiment 21 (letecké školy), vojenské povinnosti byl ale pro astma zproštěn.⁶⁵

Objevila se obvinění, že na svém panství zaměstnával aktivní nacisty, mezi nimi též krajského funkcionáře NSDAP nadlesního Geoga Sölcha. K tíži mu po válce bylo dáváno, že využíval na velkostatecích laciné pracovní síly anglických a sovětských válečných zajatců, pro které ve vlastní režii zřídil tábor obehnaný ostnatým drátem.⁶⁶

Na druhou stranu se hrabě Jaromír Egon v roce 1938 oženil se svou druhou manželkou Alix-May von Frankenberg und Ludwigsdorf (1907–1979), ačkoli věděl, že má židovské předky a způsobí mu to pravděpodobně problémy.⁶⁷ Alix pocházela z bankéřské rodiny Oppenheimů z Kolína nad Rýnem. Dcera bankéře a majitele první privátní dostihové stáje v Německu Eduarda Oppenheima (1831–1909) Victoria (1871–1954) se v roce 1890 provdala za Alexandera Friedricha von Frankenberg-Ludwigsdorff (1861–1911).⁶⁸ Jejich dcera Alix-May si v roce 1926 v Mnichově vzala Franze Josepha svobodného pána von Zandt (1902–1951). Manželství vydrželo jen sedm let. V roce 1928 se v Anglii podruhé provdala za norimberského „tužkařského“ podnikatele hraběte Rolanda Faber-Castella (1905–1978). Od května 1935 žili manželé odděleně a v prosinci téhož roku bylo jejich manželství rozvedeno.

Na bratrance Alix-May Waldemara (1894–1954) a Carla Oppenheimovy (1900–1978) byly jako na tzv. míšence druhého stupně uplatněny norimberské zákony. V roce 1942 byla na jejich zámek a hřebčín Schlenderhan uvalena nacisty vnučená správa a následně byl z donucení odprodán SS.

O židovském původu Alix-May se v Maršově vědělo – jak příslušné nacistické orgány, tak i místní lidé. Nebyla přijata do NS Frauenschaft,⁶⁹ ale členství jí nebylo

65 LÖSCHER, Monika: Jaromír Czernin-Morzin und Alix May. Eine biographische Skizze. In: HEHENBERGER, Susanne – LÖSCHER, Monika (eds.): *Die verkaufte Malkunst*, s. 51.

66 Některé kroky včetně výše uvedeného lze vzhledem k přetrvávající nepříznivé finanční situaci vcelku pochopit. Využívání práce válečných zajatců bylo z důvodu úbytku pracovních sil odchodem dělníků do armády jedinou možností, jak zajistit hospodaření v czerninovských lesích. Jaromír Czernin-Morzin se v roce 1942 zúčastnil na Gestapu v Trutnově jednání o nasazení válečných zajatců. Stejně tak krátce po okupaci ČSR v červenci 1939 převedl své cenné papíry v hodnotě 41 000 Kč uložené u tehdejší Zemské banky v Praze na říšskoněmeckou markovou půjčku. Přihoršit mu měly i v roce 1940 realizovaná sbírka barevných kovů k narozeninám Adolfa Hitlera (100 kg), stejně jako finanční sbírka pro účely Kriegswinterhilfe v roce 1942. ABS, f. Odbor politického zpravodajství MV (dále jen 2M), sign. 2M 10908.

67 Manželství s Marthou, roz. Széchenyi, bylo rozvedeno krajským soudem v Jičíně v roce 1938. Děti byly rozhodnutím Amtsgerichtu ve Vrchlabí z 5. října 1939 svěřeny do její péče s odůvodněním, že je u ní záruka, že budou vedeny v německém duchu. *SOkA Trutnov*, f. Úřední soud Maršov, Velkostatek Maršov, Opatrovnický soud.

68 Srov. TEICHMANN, Gabriele: *Die Familie Oppenheim – eine rheinische Bankiersdynastie*. Viz www.rheinische-geschichte.lvr.de/persoenlichkeiten/O/Seiten/Oppenheim.aspx (citováno k 18. 3. 2017); LÖSCHER, Monika: *Jaromír Czernin-Morzin und Alix May. Eine biographische Skizze*, s. 30–31.

69 NS-Frauenschaft (NSF) – ženská organizace NSDAP, která po roce 1933 sdružila všechny ženské spolky a do níž vstupovaly dívky po odchodu ze Svazu německých dívek (Bund Deutscher Mädel – BDM). Za druhé světové války měla kolem 2,3 milionu členek.

Mezi dvěma světy

upřeno v organizaci Frauenwerk,⁷⁰ kde nebyl vyžadován doklad o árijském původu. Státní policie o ní v únoru 1940 ve svých dokumentech uváděla, že v důsledku židovské výchovy je státněpoliticky nespolehlivá a proto není vhodné, aby působila na děti.⁷¹ Potomci z jejího druhého manželství (dva synové i dcera) byli i z tohoto důvodu svěřeni do péče Rolanda Faber-Castella.⁷² Sama Alix-May musela podle vzpomínek místních nosit Davidovu hvězdu. V dokumentech rasově-politického úřadu krajského vedení NSDAP byli rodiče Alix-May označeni za Židy a státu nepřátelské osoby a byl jim odebrán cestovní pas.⁷³

V roce 1942 došlo k vyhrocenému rozvodu. Při rozvodovém řízení se objevil, vedle jiných tvrzení, majících za úkol přitížit protistraně, i argument žalující strany, tedy Jaromíra Czernin-Morzina, že mu sice bylo známo, že Alix-May je z jedné osminy Židovka, ale nebyl seznámen s tím, že čistý Žid byl jeden z jejích prarodičů, čímž se z nacistického pohledu stávala čtvrtinovou Židovkou. Na negativní vliv židovské krve na chování jeho ženy během bouřlivého manželství bylo ve spise poukázáno ještě několikrát...⁷⁴ Manželé se ale dohodli na, řečeno dnešním termínem, střídavé péči o syna Petra (1938–1962) – do nástupu do školy měl být vždy tři měsíce u matky a tři měsíce u otce. Poté měl u každého z rodičů pobývat střídavě jeden školní rok.⁷⁵

Dle šetření orgánů ministerstva vnitra po květnu 1945 se Jaromír v období války na veřejnosti nijak neexponoval. Od nacistického režimu se mu stejně jako žádnému jinému šlechtickému rodu v českých zemích nedostalo kompenzace za radikální pozemkové zásahy z dvacátých let. Stále se zhoršující ekonomická situace je nakonec přiměla k prodeji zámku ve Vrchlabí s přílehlými budovami (k 23. 4. 1940) Říši za 350 000 RM.⁷⁶ Objekt zámku byl následně adaptován pro administrativní účely a stal se sídlem vrchlabského landrátu (zemského rady). Jaromír Czernin-Morzin se stěhoval vybavení dvou zámků do jednoho, tedy do Maršova. Tam také bydlel se svou druhou ženou Alix-May, přechodně tam žila ale i jeho první žena Marta se syny Alexandrem (nar. 1930), Johannem (nar. 1932) a Franzem (nar. 1935), kteří jí byli svěřeni do opatrování.⁷⁷

70 Organizace pracujících žen Deutsche Frauenwerk (DFW) nebyla personálně provázána s NSDAP a združovala 1,7 milionu německých žen.

71 LÖSCHER, Monika: *Jaromír Czernin-Morzin und Alix May. Eine biographische Skizze*, s. 37.

72 Dcera měla možnost rozmyslet se, zda půjde za matkou do Čech, či zůstane s otcem. Nakonec se rozhodla zůstat s otcem. Tamtéž.

73 Na následky, které pro něj a jeho podniky znamenal židovský původ manželky, poukazoval po válce i Faber-Castell. Celý případ jeho údajné perzekuce je ovšem dodnes sporný. I když byl z vedení podniku odstraněn, nedá se to jednoznačně připisovat židovskému původu jeho bývalé ženy. Srov. tamtéž, s. 32–37.

74 *SOkA Vrchlabí*, f. Městský soud Maršov, Soudní opatrovnícký spis Jaromíra Czernin-Morzina.

75 Tamtéž.

76 ABS, f. 2M, sign. 12326, Krajská správa ministerstva vnitra Hradec Králové, Jaromír Czernin-Morzin.

77 Trvalým pobytem byla Marta Czernin-Morzin hlášena ve Vídni IV., Goldegasse 5 a Maršov navštěvovala obvykle jednou do roka. Viz *Krkonošské muzeum ve Vrchlabí*, Zápisy v deníku lovecké chaty na Kouli, podzim 1943. Za informaci děkuji RNDr. Pavlu Klimešovi.

Miloš Hořejš

Na podnět pozemkového a lesního úřadu při úřadu říšského místodržitele Říšské župy Sudety (Reichsstatthalter im Sudetengau – Landesforstamt) došlo k prošetření rentability správy czernin-morzinského lesního hospodářství, přičemž byla shledána zásadní pochybení. V soudním řízení bylo rozhodnuto, že zbylý majetek musí Jaromír Czernin-Morzin předat svým tehdy ještě nezletilým synům.⁷⁸ Na velkostatek byl jmenován generální zplnomocněnec – Jaromírův švagr baron Otmar Nádherný z Borutína (1910–1987).⁷⁹ K 8. červnu 1943 pak výnosem Ortsgruppenamtsleiters NSDAP z Maršova zaniklo v Maršově Jaromíru Czernin-Morzinovi domovské právo a byl nucen přestěhovat se do rakouského Altaussee.

Tam ho také 17. srpna 1944 ve Fischerndorfu na krátkou dobu zatkl Gestaapo (propuštěn byl 26. září), přičemž u něj provedlo domovní prohlídku a zabavilo některé dokumenty. Důvody vazby nejsou známy a neznali je ani jeho rakouští příbuzní⁸⁰, ale je možné, že mohla souviset s tzv. akcí Gitter (Mříže) po atentátu na Adolfa Hitlera 20. července 1944. Přes uvedené, resp. přes zjevné riziko si Jaromír dne 27. listopadu téhož roku vzal překvapivě svou bývalou ženu Alix-May podruhé.⁸¹ Na přízni u nacistů mu jistě nepřidalo ani manželství jeho sestry Very, která si za svého druhého muže zvolila bývalého rakouského kancléře Kurta von Schuschnigga, vzali se 1. června 1938.⁸²

Kauza Vermeerova obrazu

Historie czerninské obrazové sbírky je velmi dlouhá a barvitá a váže se již k významné postavě rodu, k Humprechtu Czerninovi z Chudenic (1628–1682). Jeden z nejcenějších obrazů *Alegorie malířství* od holandského mistra 17. století Jana Vermeera do svých sbírek zakoupil v roce 1813 Rudolf Czernin (1757–1845), který po letech úpadku rodové galerie a nucených odprodejů začal sbírku znovu systematicky obohacovat.⁸³ Na

78 ABS, f. 2M, sign. 10908. Je rozšířen názor, že na velkostatek Maršov byla uvalena k 10. březnu 1942 vnučená správa, kterou měl vykonávat blíže nespecifikovaný nacističtí Smook. V záznamech Zemského úřadu však vklad o vnučené správě chybí, žádné zmínky o vnučené správě nejsou ani ve fondu Velkostatku Maršov (SOA Zámorsk, f. Velkostatek Maršov).

79 Manžel Jaromírovy sestry Sylvie (1916–1979) a majitel velkostatků Adršpach, Jistebnice a Vlásenice. Mezi 1. 5. 1942 až 30. 4. 1943 zaznamenalo czernin-morzinské lesní hospodářství výnos 344 tisíc RM, ale výdaje, včetně renty pro rodinné příslušníky (86 tisíc RM), činily 366 tisíc RM. Ztrátu kryly výnosy z pily, které ve stejné době činily 50 tisíc RM. Z výsledného hospodářského zisku cca 28 tisíc RM byla hrazena smluvená roční renta pro Jaromíra Czernin-Morzina ve výši 12 tis RM. *Státní okresní archiv Trutnov*, f. Úřední soud Maršov, Velkostatek Maršov, Opatrovnický soud.

80 Srov. LÖSCHER, Monika: *Jaromír Czernin-Morzin und Alix May. Eine biographische Skizze*, s. 52.

81 V roce 1945 se jim narodila dcera Sophie.

82 Po zavraždění Engelberta Dollfusse v roce 1934 se Kurt von Schuschnigg (1897–1977) stal kancléřem a pokusil se vybudovat nový stát, který by byl postaven na křesťanském sociálním učení (hlavně podle encykliky *Rerum novarum*) a byl „lepší než dvou Německ“. Jeho monarchistické postoje se projevil také v tom, že po nástupu do funkce kancléře prosadil zrušení zákona z roku 1919, který rušil práva a výsady habsbursko-lotrinského rodu. Vera se svým mužem strávila celou válku v koncentračním táboře Sachsenhausen. Při pochodu smrti koncem války málem zemřeli. HOPFGARTNER, Anton: *Kurt Schuschnigg. Ein Mann gegen Hitler*. Verlag Styria, Graz – Wien 1989, s. 231, 233–240. Viz také jeho vzpomínky SCHUSCHNIGG, Kurt von: *Requiem v červeno-bílo-červeném. „Zápisky vězně dr. Austera“*. Aventinum – O. Štorch-Marien, Praha 1947.

Mezi dvěma světy

jednom z nejslavnějších obrazů světa je malíř zachycen ve svém ateliéru.⁸⁴ Obraz byl společně s dalšími díly czerninské sbírky zpřístupňován veřejnosti od 40. let 19. století v Czerninském paláci ve Vídni. V souvislosti s množícími se finančními těžkostmi Jaromír Czernin-Morzin uvažoval o prodeji tohoto díla. Prvním zájemcem s nabídkou 1 milion dolarů se stal v roce 1935 americký sběratel umění Andrew W. Mellon. Jaromír si byl vědom toho, že mu rakouské zákony vývoz obrazu nedovolují, ale doufal v intervenci svého švagra kancléře Kurta Schuschnigga.⁸⁵ Ta ovšem nepřišla a navíc v roce 1938 došlo k přijetí zákona na ochranu uměleckých sbírek, který mimo jiné nahlížel na czerninskou vídeňskou sbírku jako na nedělitelný celek.⁸⁶ Jedinou šancí bylo prodat obraz uvnitř hranic a další naděje svitla po anexi Rakouska v roce 1938. Zájem vyjádřil ředitel drážďanské galerie Zwinger Hans Posse vystupující jako agent Adolfa Hitlera, který o tento obraz projevil osobní zájem. V srpnu 1939 si jej Hitler nechal poslat na zhlédnutí z Vídně do Mnichova, ale odmítl zaplatit Jaromírem požadovanou sumu 2 miliony říšských marek (RM), a tak se obraz ještě týž měsíc vrátil zpět do Vídně a z obchodu sešlo. Dalším zájemcem o koupi byl hamburský podnikatel v tabákovém průmyslu Philipp Reemtsma, který za něj byl ochotný zaplatit 1,8 milionu RM. Za objednávkou stál Hermann Göring, dobrý přítel Reemtsmy z první světové války, jehož souhlas s prodejem byl zmíněn v dopise adresovaném vídeňskému úřadu pro ochranu památek.⁸⁷ Ředitel tohoto úřadu, Herbert Seiberl, ovšem pro všechny případy ve věci prodeje kontaktoval říšské kancléřství. Dostalo se mu odpovědi, že obraz má zůstat v czerninských sbírkách a další manipulace s ním se mají dít jen za souhlasu říšského kancléře. Byl to tedy Adolf Hitler, kdo ovládl pole a získal obraz do svých sbírek. Jaromír se nakonec obrátil na kancléřství s žádostí, aby bylo dílo státem vykoupeno za zmařený prodej Philippu Reemtsmovi. Po tvrdých vyjednáváních byl obraz odprodán za 1,65 milionu marek a v říjnu 1940 putoval opět do Mnichova.⁸⁸

- 83 Jan Rudolf Czernin působil jako prezident vídeňské Akademie výtvarného umění a patřil i mezi spoluzakladatele Společnosti vlasteneckých přátel umění v Čechách, jejíž obrazový fond obohatil 19 svými díly a její sbírku hostil ve svém pražském paláci. SLAVÍČEK, Lubomír: „Sobě, umění, přátelům“. *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939*. Barrister & Principal, Brno 2007, s. 55.
- 84 Vznik obrazu je datován mezi roky 1666 a 1673. *Alegorii malířství* byla v autorově tvorbě vyhrazena výjimečná pozice. Obraz měl sloužit jako vzorový exemplář a nebyl určen na prodej – autor ho nezapeněžil ani v době největší nouze a ponechal si ho až do své smrti.
- 85 Nabídek bylo zájemci o obraz během třicátých let 20. století učiněno několik. Blíže HEHENBERGER, Susanne: Die Malkunst im Fokus des Kunsthandels. In: HEHENBERGER, Susanne – LÖSCHER, Monika (eds.): *Die verkaufte Malkunst*, s. 75–104.
- 86 Tamtéž, s. 116 a *Johannes Vermeer, The Art of Painting* – viz https://www.nga.gov/exhibitions/verm_6.shtm (citováno k 9. 3. 2017).
- 87 HEHENBERGER, Susanne: Der Verkauf der Malkunst. In: HEHENBERGER, Susanne – LÖSCHER, Monika (eds.): *Die verkaufte Malkunst*, s. 117.
- 88 Desetina z kupní ceny náležela Evženovi Alfonsovi Czerninovi a prodávající museli zaplatit ještě 250 tisíc RM dědické daně. Jaromírův syn Alexandr se domnívá, že částka 1,65 milionu marek sice dorazila do banky ve Vrchlabí, ale Jaromír peníze nemohl převést na svůj účet, tedy je fakticky nezískal, což bohužel v dostupných archívních dokumentech nelze ověřit. Alexandr vzpomínal, že telefonní číslo do Maršova s oznámením ceny vytočil samotný Adolf Hitler. Rozhovor Jaromíra s říšským kancléřem byl prý krátký a nekompromisní. Vlastně jen Jaromírovi oznámil, že od Czerninů obraz kupuje za 1,65 milionu marek. Na vyjednávání nebyl prostor. KLIMEŠ, Pavel: Vermeer v Maršově nevisel. In: *Veselý výlet, Krkonoše 34*, léto 2010, s. 26.

Miloš Hořejš

Rodina Czernin-Morzinů po roce 1945

Na majetky v obci Maršov, které podle československých úřadů patřily Jaromíru Czernin-Morzinovi, byla dnem 15. září 1945 výměrem Zemského národního výboru v Praze zavedena národní správa dle dekretu č. 5 prezidenta republiky ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. Národním správcem byl jmenován Josef Esch, vedoucí lesní úředník velkostatku Maršov.⁸⁹ Podle prezidentského dekretu č. 12/1945 Sb. z 21. června 1945, o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, mu byl jako Němci příslušným Okresním národním výborem ve Vrchlabí konfiskován. Proti rozhodnutí nepodal původní majitel odvolání.

Konfiskace majetku německým občanům v Československu byla věcí nevratnou a Jaromír Czernin-Morzin se s tím musel smířit. Do Maršova ani Vrchlabí se již nikdy nevrátil. S čím se ovšem vyrovnat nehodlal, byla ztráta Vermeerova obrazu. Již krátce po skončení války, v říjnu 1945, uplatnil u Kunsthistorisches Museum ve Vídni nárok na jeho navrácení s tím, že ho byl, podle jeho názoru, donucen prodat pod nátlakem a za neobvykle nízkou cenu. Tento požadavek byl o rok později zamítnut rakouským ministerstvem školství. Stejně tak byly v 50. letech zamítnuty jeho opakované požadavky na restituci.⁹⁰

Po válce se Jaromír opět rozvedl s Alix-May a v listopadu 1951 se oženil počtvrté, a to s Gertrudou Liebl (1922–1998). Toto manželství bylo v roce 1955 rozvedeno a o pět let později se Jaromír oženil naposledy, když se jeho vyvolenou stala Margaritha Seiffert (1911–?).⁹¹ Zemřel 1. února 1966 v Mnichově.

V roce 2009 Jaromírovi potomci požádali Rakousko na základě nového restitučního zákona o vrácení uvedeného obrazu. Jaromír Czernin-Morzin poukazoval na to, že mu za něj Hitler zaplatil málo peněz. Toto tvrzení ale notnou měrou podkopává jeho dopis adresovaný říšskému kancléři z 20. listopadu 1940, v němž děkuje za obdrženou sumu...⁹² Aktuálně sporu potvrzuje i vznik sborníku příspěvků autorského kolektivu pod vedením Susanne Hehenberger a Moniky Löscher, které shromáždily materiály převážně s důrazem na neoprávněnost restitučního nároku.⁹³ V roce 2011 bylo soudy potvrzeno, že kupní cena byla Jaromíru Czernin-Morzinovi vyplacena v souladu se zákonem, a že tak žaloba ztrácí opodstatnění.

89 NA, f. Předsednictvo ministerské rady, k. 338, fasc. 750/4.

90 JUŘÍK, Pavel: *Dominia pánů z Hradce, Slavatů a Czerninů*. Libri, Praha, 2010, s. 332.

91 Ani tento vztah dlouho nevydržel a manželé žili po pár měsících společného života odděleně – Jaromír v Salzburku u své sestřence Emmy Weikersheim a jako ona vyučoval jazyky. LÖSCHER, Monika: *Jaromír Czernin-Morzin und Alix May. Eine biographische Skizze*, s. 53.

92 SOA v Zámrsku, f. RA Morzinů ve Vrchlabí, k. 43, inv. č. 323.

93 HEHENBERGER, Susanne – LÖSCHER, Monika (eds.): *Die verkaufte Malkunst*.

Mezi dvěma světy

Nejstarší syn Jaromíra z prvního manželství, Alexandr Czernin-Morzin, odjel coby osmnáctiletý hledat nový domov do Kanady, kde dlouhá léta budoval kariéru jako odborník na informační technologie. I když se po mnoha letech vrátil do Rakouska, zůstal kanadským občanem. V polovině devadesátých let 20. století navázal kontakt se svou původní domovinou v Horním Maršově a Vrchlabí. Jako nejstarší syn posledního majitele maršovského panství a jeho zákonný dědic ale Českou republiku o vrácení čtvrtiny českých Krkonoš nepožádal. Byl si vědom toho, že při zabírání jejich majetku v roce 1945 nebyly posuzovány postoje vůči nacismu, ale jen státní příslušnost. Se svým rodištěm však kontakt četnými návštěvami stále udržuje. Jeho synovec Thomas Czernin-Morzin, žijící s rodinou ve Varšavě, v nedávné době dokonce zvažoval odkoupení maršovského zámku od současného ruského majitele.⁹⁴

Do Maršova se rovněž rád vrací Ing. Josef Czernin-Kinsky, který se 16. června 1920 narodil na zámku v Horním Maršově. Jeho otec Karl Czernin z Chudenitz se narodil v Morzinském paláci v pražské Nerudově ulici v roce 1886. Rodinou mu byl vyčleněn zámek v Maršově. Při vypořádání rodinného majetku po smrti Rudolfa Czernin-Morzina seniora získal krkonošská panství Vrchlabí a Maršov jeho nejstarší syn Rudolf junior a mladší Karl se pro neshody s bratrem přestěhoval se svou rodinou již v roce 1928 do Rakouska. Do Čech a Krkonoš ale jeho rodina i s Josefem a dalšími deseti dětmi občas jezdila na návštěvy. Tehdy Josef Czernin Krkonoše dobře poznal a zamiloval si je. Po obsazení Rakouska hitlerovským Německem 12. března 1938 se všichni obyvatelé automaticky stali občany třetí říše. Pro osmnáctiletého Josefa Czernina to znamenalo konec studií a odvod do německé armády, jako voják byl těžce raněn. Po válce vystudoval lesnictví. V roce 1954 byl adoptován svou tetou Therezií Kinskou z Vchynic a Tetova, a proto se od té doby oficiálně jmenuje Josef Czernin von Chudenitz-Kinsky. Zdědil malé panství Rosenhof-Sandl nedaleko města Freistadt u česko-rakouské hranice. Plně se věnoval správě lesů, v regionu je aktivním a uznávaným lesním odborníkem. Nyní rodinné hospodářství spravuje jeho syn Stanislav Czernin-Kinsky. Josef Czernin-Kinsky se nikdy nepřestal zajímat o své rodiště. Byl prvním z krkonošské šlechty, kdo po roce 1989 navázal kontakt s místní samosprávou a v srpnu 1994 přijel jako neoficiální patron na první setkání krajanů s maršovskými občany. Spolu s manželkou Marií Therezií věnoval pro kostel Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově nový 750 kilogramů těžký zvon pojmenovaný Duch Svätý s dodatkem „pro usmíření a mír“.⁹⁵ Zastupitelstvem obce Horní Maršov byl 25. května 2010 jmenován čestným občanem obce. Jako důvod bylo vedeno, že *Ing. Josef Czernin-Kinsky se zasloužil o usmíření a porozumění mezi krajaný a současnými občany Horního Maršova*.⁹⁶

94 KLIMEŠ, Pavel: *Vermeer v Maršově nevisel*, s. 26.

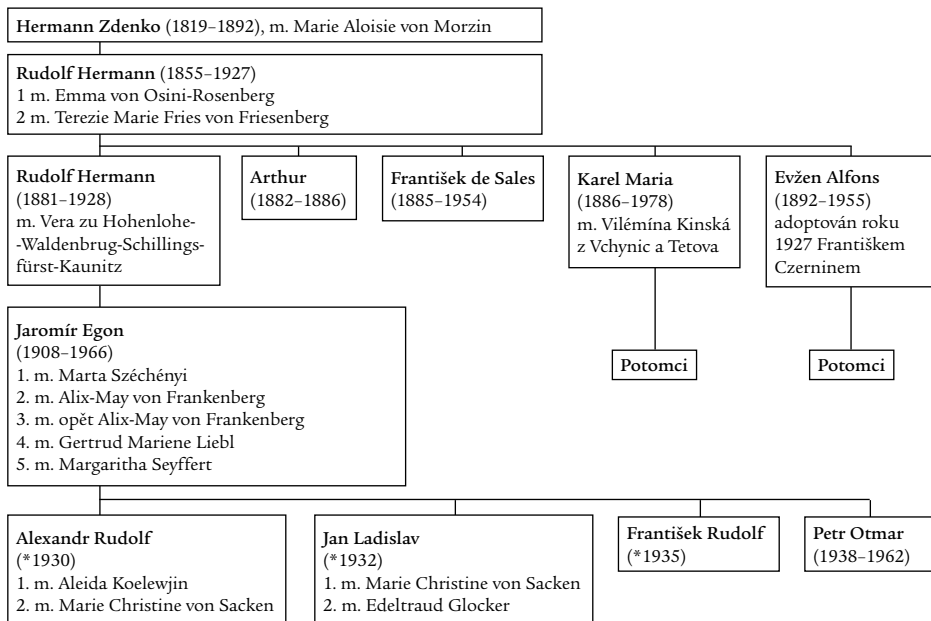
95 TÝŽ: Čestné občanství pro Josefa Czernin-Kinského. In: *Veselý výlet, Krkonoše 34*, léto 2010, s. 18.

96 Tamtéž.

Miloš Hořejš

Závěrem

Předposlední majitel velkostatků Vrchlabí a Horní Maršov Rudolf Hermann Czernin-Morzin byl smyšlením zemský patriot, který se těžko smiřoval se vznikem první Československé republiky, a zejména zákroky a důsledky první pozemkové reformy v něm utvrdily „starorakušácké“ nostalgické smýšlení. Svůj pohled na první republiku přenesl i na svého syna Jaromíra, který velmi brzy sám získal negativní zkušenost s pozemkovou reformou a důsledky zdanění pozemkového, nemovitého i movitého majetku (daně z přepychu, vysoká dovozní cla). K finančnímu kolapsu rodinného hospodářství ve dvacátých a zejména ve třicátých letech přispěl do velké míry i nezřízený Jaromírův životní styl, který nelze označit jen za nostalgický. Jaromír byl i díky příbuzenství a četným rodinným a přátelským kontaktům nakloněn politickým kruhům kolem rakouského kancléře Kurta von Schuschnigga. Podobně „prorakousky“ se v té době identifikovalo vícero šlechtických rodin v Československu a ke změně názorů je často nepřiměl ani anšlus Rakouska. Jaromírovy kontakty s nacistickými okupačními orgány nelze označit za jednoznačně kolaborantské. Jeho obnovené manželství s židovskou „míšenkou“ či uvěznění Gestapem jeho oportunismus relativizují. Jaromíra Czernin-Morzina je tak možné při dnešním stavu vědomostí zařadit do tábora odpůrců nacionálněsocialistického režimu z řad šlechty, která ovšem z různých důvodů neměla kladný vztah k režimu prvního československého státu, ale přitom politicky nepřispěla k jeho rozvratu koncem třicátých let 20. století.

Rodokmen posledních Czernin-Morzinů

Mezi dvěma světy

Obrázek Rudolfa Czernin-Morzina (1855–1927)
od rakouského portrétisty Hermanna Torgglera
ze začátku 20. století *Zdroj: NPÚ – SZ Náchod*

Synové Jaromíra a Marty Czernin-Morzinových,
uprostřed nejstarší Alexandr (Alex), vlevo mladší
Jan Ladislav (Hanzi) a vpravo nejmladší František
Rudolf (Franzi) v roce 1936

Zdroj: NPÚ – SZ Náchod N-17572-01

Zleva Hermann Nostiz, Jaromír Czernin-Morzin, jeho žena Marta se synem Alexandrem a Friedl West-
phalen před zámekem ve Vrchlabí v roce 1931

Zdroj: NPÚ – SZ Náchod N-16440-01

Miloš Hořejš

Rudolf Hohenlohe a Jaromír Czernin-Morzin s loveckými trofejemi před zámek Horní Maršov v roce 1931

Zdroj: NPÚ – SZ Náchod N-16586-01

Zleva Rudolf Hohenlohe, Jaromír Czernin-Morzin a jeho soused Hans Harrach před zámek v Horním Maršově v roce 1931

Zdroj: NPÚ – SZ Náchod N-16592-01

Zámek Vrchlabí v roce 1932

Zdroj: NPÚ – SZ Náchod N-16690-01

Zámek v Horním Maršově v září 1936

Zdroj: NPÚ – SZ Náchod N-17831-01

Mezi dvěma světy

Jaromír Czernin-Morzin při tenisovém turnaji na zámku Moravský Krumlov v červenci 1932

Zdroj: NPÚ – SZ Náchod N-16706-01

Zleva Jaromír Czernin-Morzin, Lisl a Rudolf Kinsky při tenisovém turnaji na zámku Moravský Krumlov v červenci 1932

Zdroj: NPÚ – SZ Náchod N-16714-01

Jaromír Czernin-Morzin (vpravo) se svým vozem Tatra 77 na cestě s přáteli do Itálie v roce 1935

Zdroj: NPÚ – SZ Náchod N-10894-01